

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

ESSAY, DEBAT EN DIALOOG

Deze rubriek is een forum voor debat over kwesties die betrekking hebben op kwalitatieve methodologie. Wie een idee heeft voor een thema of een reactie wil leveren op een eerder verschenen bijdrage, vragen wij contact op te nemen met Fred Wester: f.wester@maw.ru.nl.

Over validering van praktijkgericht kwalitatief onderzoek

Erica Baarends & Frits Simon*

*‘Consistentie is de speeltuin van dorre geesten.’
(Harari, 2017, p. 180)*

Vanaf de introductie van onderzoek in het hoger beroepsonderwijs (hbo) houdt de vraag wat praktijkgericht onderzoek is de gemoederen behoorlijk bezig. Er bestaat geen eenduidige omschrijving daarvan. De vraag spitst zich voor een belangrijk deel toe op de kwaliteitseisen voor praktijkgericht onderzoek, want wat telt om als volwaardig onderzoek te worden erkend? Volgens ons zitten praktijkgerichte onderzoekers met betrekking tot de kwaliteitseisen in een ongemakkelijke spagaat, doordat praktijkrelevantie wordt gecombineerd met de eis van generaliseerbaarheid (Simon, 2016).

Kwalitatief onderzoekers ervaren vermoedelijk deze spagaat minder, omdat wordt aangenomen dat kwalitatief onderzoek relatief dicht bij een praktijk blijft. De Boer en Smaling (2011) schrijven aan kwalitatief onderzoek een groot exploratief vermogen toe, een geschiktheid voor theorieontwikkeling en -toetsing, het vermogen om aan te sluiten bij de bewoordingen en betekenisverlening van mensen zelf én geschiktheid voor praktijkgerichtheid. Kwalitatief onderzoek moet kunnen ‘(...) bijdragen aan een verandering en verbetering van een concrete praktijk’ (De Boer & Smaling, 2011, p. 11).

Ons maakte dat nieuwsgierig naar de aard van de praktijkgerichtheid van kwalitatief onderzoek en hoe dat tot uiting komt in de kwaliteitseisen die worden gesteld. We richten ons vooral op de wijze waarop de validering van onderzoek in het geding is.

* Erica Baarends werkt als senior onderzoeker bij het lectoraat Professionalisering van het Onderwijs van Zuyd Hogeschool. Zij heeft veel expertise op het gebied van *evidence based practice*, kritisch denken, onderzoeksmethodologie, en onderzoek en coaching bij onderwijsvernieuwing. E-mail: erica.baarends@zuyd.nl.

Frits Simon werkt als senior onderzoeker bij het lectoraat Professionalisering van het Onderwijs van Zuyd Hogeschool. Zijn interesse ligt op het gebied van organisatie en management van het onderwijs, en methodologie van praktijkgericht onderzoek. E-mail: frits.simon@zuyd.nl.

Aan de hand van een overzichtsartikel van Sparkes (2001) verkennen we veelgebruikte Nederlandse basisliteratuur op verschillende perspectieven op kwaliteitseisen binnen kwalitatief onderzoek, om daarna onze analyse toe te spitsen op twee publicaties over praktijkgericht kwalitatief onderzoek. Op basis van een kritische evaluatie komen we met een voorstel tot heroverweging van kwaliteitseisen voor praktijkgericht kwalitatief onderzoek.

Vershillende perspectieven op validiteit van kwalitatief onderzoek

Sparkes (2001) noemt het een mythe dat er binnen kwalitatief onderzoek consensus bestaat over de kwaliteitseisen voor onderzoek. Hij onderscheidt verschillende perspectieven op validiteit binnen kwalitatief onderzoek. Elk perspectief omvat eigen validiteitscriteria, een andere positie voor de onderzoeker en verschillen in methodische aanpak. De volgende tabel geeft een samenvatting en exemplarische inkleuring van Sparkes' analyse.

Tabel 1 *Vershillende perspectieven op validiteit van kwalitatief onderzoek (Sparkes, 2001)*

Perspectief op validiteit	Validiteitscriteria	Onderzoeker	Methoden
Replicatie: gelijkwaardig aan eisen voor kwantitatief onderzoek	Constructvaliditeit, interne en externe validiteit, betrouwbaarheid	Op afstand	Experimenteel en falsifiërend
Paralleel: analoog aan kwantitatief onderzoek	Vertrouwenwekkend: geloofwaardig, betrouwbaar, overdraagbaar en te bevestigen	Observator	<i>Member checking</i> en observatie
Diversificatie: pluralistisch en sociaal constructivistisch	Onder meer onderhandelbare, ecologische, katalyserende, communicatieve, reflexieve, rizomatische en consensuele validiteit	Participerend, politiek geëngageerd	Narratieven en kronieken met autobiografische elementen
Vrij*: afwijzing van validiteit als hét criterium	Bijvoorbeeld evocatief: authentiek, invoelbaar, getrouw, aannemelijk	Autobiografisch	Narratieven

* *Letting go* is als 'vrij' vertaald, *negotiated* als 'onderhandelbaar', *vicarious* als 'invoelbaar' en *confirmability* als 'te bevestigen'. Dit laatste wijkt af van Boeije (2014), die het als 'overtuigingskracht' vertaalt. Het verschil met geloofwaardigheid (*credibility*) wordt dan niet helder.

Binnen het replicatie-perspectief worden dezelfde eisen gesteld aan kwalitatief onderzoek als aan kwantitatief onderzoek. Het parallelle perspectief voorziet in andere criteria dan het replicatie-perspectief en baseert zich op de kwaliteitseisen van Lincoln en Guba (1985). Deze criteria benadrukken dat kwalitatief onderzoek vanuit een eigen paradigma vertrekt, maar Sparkes vat ze op als analoog aan de criteria binnen het replicatie-perspectief. Binnen het diversificatie-perspectief worden vele varianten van validiteit getolereerd. Dit vanuit het idee dat, net als onderzoek zelf, validiteit een sociale constructie is en daarom moet passen bij het betreffende onderzoek. Binnen het vrije perspectief wordt gesteld dat validiteit niet het doorslaggevende criterium kan zijn in het onderzoek, dat zou absurd zijn. Sparkes verwijst hier als voorbeeld naar auto-etnografisch onderzoek, waar andere criteria gelden om de kwaliteit van onderzoek te onderbouwen.

Sparkes benadrukt dat de verschillende perspectieven naast elkaar bestaan en niet in termen van meer of minder wetenschappelijk gerangschikt kunnen worden. Daarmee onderschrijft hij een vaker bepleit pluralisme voor kwalitatief onderzoek (zie bijv. Correa, 2013; Denzin & Giardina, 2008). De perspectieven die Sparkes onderscheidt, gebruiken we om de balans op te maken van perspectieven op kwaliteitscriteria bij kwalitatief onderzoek in Nederland.

Validiteit in kwalitatief onderzoek

Indien we veelgebruikte Nederlandse onderzoeksliteratuur erop naslaan, blijkt er een grote mate van overeenstemming te bestaan over de aard van validiteit in kwalitatief onderzoek.

We noemden al wat volgens De Boer en Smaling (2011) kwalitatief onderzoek kenmerkt: exploratie, theorievorming, aansluiten bij menselijke betekenisgeving en praktijkgerichtheid. Boeije verlegt het accent door te stellen dat kwalitatief onderzoek er is '(...) met het doel concepten te ontwikkelen die ons helpen om sociale verschijnselen in hun natuurlijke context te begrijpen met de nadruk op betekenis, ervaringen en gezichtspunten van alle betrokkenen' (Boeije, 2014, p. 22). Bijdragen aan theorievorming worden dan belangrijker dan bijdragen aan betekenis die betrokkenen aan iets geven. Baarda gaat een stap verder door te stellen dat empirisch kwalitatief onderzoek inhoudt dat je door waarneming vaststelt wat zich in de werkelijkheid afspeelt, want de kernopbrengst van kwalitatief onderzoek is kennis en inzicht (Baarda, 2013). Voor kwalitatief onderzoek lijkt theorievorming vooral de doelstelling. Bosch (2012) stelt na zijn uitgebreide wetenschapsfilosofische rondgang door de literatuur – net als Boeije (2014) – vast dat het analytische element bij kwalitatief onderzoek neerkomt op constante vergelijking en categorisatie, analytische inductie en theoretische sensitiviteit.

Kwalitatief onderzoek dient dan te voldoen aan de gangbare kwaliteitseisen van betrouwbaarheid en validiteit; resultaten zouden onafhankelijk moeten zijn van toeval en de juiste afspiegeling van de bestaande werkelijkheid (Baarda, 2013; Boeije, 2014). Bij goed onderzoek gaat het om objectiviteit, hoewel erkend wordt dat deze niet (volledig) kan worden waargemaakt (Boeije, 2014). Intersubjectieve toetsing moet daarvoor compensatie bieden door bijvoorbeeld het toepassen van

peer-debriefing, triangulatie of *member checking*. Controleerbaar werken zou de kwaliteit van het onderzoek borgen.

De mate van generaliseerbaarheid of externe validiteit blijft een gevoelig punt. Verschillende vormen van generaliseerbaarheid zouden daarvoor soelaas bieden. Smaling (2000) legt daarvoor een brede basis door verschillende vormen van generalisatie – inductieve, analoge, communicatieve – te benoemen. Dat de sociale werkelijkheid verandert terwijl men onderzoekt, wordt logischerwijze als een bedreiging van de validiteit van onderzoek gezien (Boeije, 2014).

In de geraadpleegde literatuur wordt wel op kwaliteitseisen, zoals geloofwaardigheid, betrouwbaarheid en overdraagbaarheid gewezen. Maar dat gebeurt onder de paraplu van de voorgestane betrouwbaarheid, en interne en externe validiteit. Bosch (2012) en De Boer en Smaling (2011) zijn daarin categorisch doordat zij onderzoek dat de bedoeling heeft de stemmen van gemarginaliseerde groepen aan het woord te laten komen, zelfs onder die paraplu scharen.

Dit laatste maakt volgens ons extra duidelijk dat in de Nederlandse literatuur het replicatie-perspectief en parallelle perspectief domineren. Anders dan wat Sparkes (2001) veronderstelt, is er in Nederland sprake van een – mythisch geachte – eenheid van opvatting over kwalitatief onderzoek, maar wel ten koste van het diversificatie-perspectief en vrije perspectief.

Perspectief op validiteit in praktijkgericht kwalitatief onderzoek

Om onze kritische evaluatie verder te verdiepen richten we onze analyse op twee in Nederland verschenen publicaties die de naam praktijkgericht kwalitatief onderzoek dragen. Het betreft een bundel artikelen over de bruikbaarheid van kwalitatief onderzoek in een eigen praktijksetting (Wester, Smaling & Mulder, 2000) en een inleiding in de systematiek van deductief praktijkgericht kwalitatief onderzoek (Doorewaard, Kil & Van der Ven, 2015).

In de bundel van Wester et al. wordt een spanning tussen generaliseerbaarheid en aansluiting bij concrete menselijke betekenisverlening zichtbaar. Hutjes (2000) stelt in deze bundel dat casestudies moeten voldoen aan de gangbare criteria van interne validiteit, betrouwbaarheid en generaliseerbaarheid. Hij stelt onder meer *member checking* voor, maar waarschuwt meteen: ‘denk er daarbij wel om dat de reacties uit het veld niet zonder meer als geldig moeten worden overgenomen. Ook daar kunnen “rationalities”, tegengestelde belangen, bewuste verdraaiingen om zaken af te dekken, e.d. de reacties kleuren’ (Hutjes, 2000, p. 77). Ook Van der Kamp (2000) waarschuwt dat er binnen kwalitatief onderzoek moet worden opgepast voor een vertekening van de werkelijkheid door de onderzochten. Het is daarom logisch dat Wester (2000) stelt dat van de kwalitatief onderzoeker inlevingsvermogen wordt verwacht, maar dat deze analytisch en reflectief afstand moet bewaren. In een latere publicatie laat Smaling (2011) er overigens ook geen misverstand over bestaan dat individuele of intersubjectieve vervormingen, dwalingen en tekortkomingen schadelijk zijn.

Hoewel wij van – praktijkgerichte – kwalitatieve onderzoekers een mildere toonzetting hadden verwacht over de manier waarop zij bepaalde uitingen van de onderzochten kwalificeren, is hun positie helder. Het is de onderzoeker die vanuit een op

generaliseerbare theorievorming gerichte invulling van wetenschap abstraheert, ‘abduceert’, induceert en oordeelt over de inbreng van de onderzochten.

Voor Doorewaard et al. (2015) is onderzoek praktijkgericht, omdat het bijdraagt aan het oplossen van een praktisch probleem. De auteurs houden daarbij onverkort vast aan de eisen voor elk wetenschappelijk onderzoek: interne en – met voorbehoud – externe validiteit, en betrouwbaarheid. Men kiest voor een deductieve benadering, omdat het binnen toegepaste wetenschappen gebruikelijk is onderzoek te baseren op theoretische voorstudies. De keuze voor kwalitatief onderzoek gebeurt om diepgaand inzicht te verwerven in een complexe samenhang van allerlei factoren.

Wat deductief praktijkgericht kwalitatief onderzoek is, ligt bij Doorewaard et al. voor de hand. De theoretische voorstudie voedt een conceptueel model, de basis voor de verdere vormgeving van het onderzoek. Diepte-interviews met topic-lijst, documentanalyse en observatie krijgen aan de hand van de voorstudie invulling. Interne en externe validiteit, en betrouwbaarheid dienen te worden gewaarborgd via, onder meer, triangulatie van bronnen en terugkoppeling aan de respondenten. Het voldoen aan de validiteitseisen wordt enigszins getemperd doordat zij adviseren terughoudend te zijn in de rapportage.

Deductief praktijkgericht kwalitatief onderzoek is onderzoek dat niet gericht is op toetsing of vorming van theorie, maar een praktijksituatie toetst aan de hand van voorhanden theorie. De theorie zorgt van meet af aan voor de *framing* van de praktijksituatie. Wat door de onderzochten zelf nog tijdens het onderzoek aan betekenis wordt ingebracht, wordt afgedaan als onbruikbare bijvangst.

Samenvattend vragen wij ons af of in praktijkgericht kwalitatief onderzoek de praktijk wel serieus wordt genomen. Voor Wester et al. (2000) staat vooral generaliseerbare theorievorming voorop. Voor Doorewaard et al. (2015) staat vooral de praktijk-door-de-ogen-van-de-theorie voorop. Bij Wester et al. leidt dit tot kwalificerende uitlatingen over degenen die onderzocht worden. Bij Doorewaard et al. leidt dit tot een selectieve benadering van de praktijk en kunnen de onderzochten hun eigen opvatting niet laten horen. Ook in deze publicaties kan men de dominantie waarnemen van het replicatie-perspectief en parallelle perspectief.

Alles overziend is het de vraag of het aansluiten bij menselijke betekenisgeving en praktijkgerichtheid wel zo vanzelfsprekend is binnen – praktijkgericht – kwalitatief onderzoek. Er lijkt door de wens van theoretische generalisering en het zich conformeren aan de bijbehorende validiteitscriteria eerder sprake van afzwakking van menselijke betekenisverlening en praktijkgerichtheid.

Naar een ander perspectief op validering in praktijkgericht kwalitatief onderzoek

Om tot meer praktijkgerichtheid in kwalitatief onderzoek te komen gaan we dieper in op het genoemde diversificatie-perspectief en vrije perspectief. Daarna slaan we een brug naar maatschappelijke ontwikkelingen vanuit de aanname dat wetenschap zich niet onafhankelijk van een maatschappelijke context ontwikkelt.

Onderzoek vanuit een diversificatie-perspectief en vrij perspectief sluit aan bij betekenisverlening van mensen zelf én (daardoor) bij praktijkgerichtheid. Er wordt

recht gedaan aan de alledaagse complexe praktijk en het aandeel van iedere betrokkene. Wars van autoriteit en hiërarchie zijn narratieven, auto-etnografieën en kronieken legitieme bronnen van inzicht en ervaring. Validiteit is binnen deze twee perspectieven een proces – validering –, omdat de nadruk ligt op onder meer onderhandeling, communicatie, inbedding in de oorspronkelijke situatie, reflectie en consensus, mét erkenning van de autobiografische grondslag van ervaring en inzicht (zie voor bijvoorbeeld een uitwerking van rizomatische validering: Lather, 1993). Praktijkgericht kwalitatief onderzoek sluit zich, vanuit deze perspectieven, meer aan bij een dynamische (onderzoeks)praktijk in plaats van deze theoretisch stil te zetten.

De opkomst van het diversificatie-perspectief en vrije perspectief kan niet los worden gezien van een aantal maatschappelijke ontwikkelingen. Vanuit ongemak met de moderne, naoorlogse consumptiemaatschappij zijn deze perspectieven in een maatschappij- en wetenschapskritische context te plaatsen (Simon, 2015). In deze context heeft wetenschap zijn onschuld verloren en is er zelfs sprake van een legitimatiecrisis van de wetenschappen (Correa, 2013; Duiveman, 2015; Hemlin & Rasmussen, 2006). Zo ernstig blijktbaar dat wetenschappers zich recent genoodzaakt voelden een Mars voor de Wetenschap (22 april 2017) te organiseren.

Met De Swaan (1979) kunnen we deze crisis plaatsen in de overgang van een bevels- naar een onderhandelingshuishouding. Het is normaal geworden dat we onze onderlinge omgang in overleg en wederzijdse toestemming regelen, er meer variatie en onvoorspelbaarheid in verhoudingen is en het aantal regels verminderd is, waaraan we onderworpen zijn.

Deze overgang zet zich onverminderd voort. Psycholoog Jan Derksen spreekt van hedendaags extreem individualisme dat zich onder meer manifesteert in eigengeïdentificeerdheid, minder gevoeligheid voor autoriteit, egocentrisme en extravertie (Van Calmthout, 2017). Het cultiveren van een eigen, unieke identiteit (Verhaeghe, 2012) en het vooropstellen van het individuele perspectief worden treffend ‘geïllustreerd’ door de bijna twee miljard gebruikers van Facebook.

Volgens Hyvärinen (2010) noopt deze Facebook-samenleving tot narratief onderzoek en zal er in onderzoek veel meer nadruk (moeten) komen (te) liggen op individuele betekenisverlening. Onderzoek vanuit een diversificatie-perspectief en vrij perspectief biedt hiertoe een opmaat. Deze stellen namelijk verschillen voorop in plaats van theoretische a priori's (Deetz, 1996) of de ontwikkeling van algemeen geldige kennis (Correa, 2013). Onze stelling is dat onderzoek – in de Facebook-samenleving – zodanig vorm dient te krijgen dat verschillen in betekenisverlening en bewoordingen erkend worden. Erkenning die binnen kwalitatief onderzoek ertoe moet leiden dat tegengestelde belangen, dwalingen en onvoorzien bijvangst niet weg worden gefilterd. Dat doet iets met de rechtvaardigheid van onderzoek (Correa, 2013). Het past daarom ook onderzoek vorm te geven vanuit een mensbeeld dat mensen niet als louter rationele wezens benadert. Het recente werk van Achterhuis en Koning (2014) kan daarvoor als richtingwijzer dienen. Zij laten zien dat menselijke betekenisverlening is gedrenkt in onderlinge strijd, ambities en jaloezie. Iets dat hoe dan ook herkenbaar zou moeten blijven.

Validering in plaats van validiteit

Uitgaande van het diversificatie en vrije perspectief spreken we voortaan liever van ‘validering’ in plaats van ‘validiteit’. We zien het borgen van kwaliteit als een proces in plaats van uit te gaan van een enkelvoudige toestand waarvoor de onderzoeker de volledige verantwoordelijkheid zou dragen. Onderzoek zien we als een langdurig proces waarin voortdurend anderen, vele beslissingen en allerlei beïnvloedingen aan de orde zijn. De onderkenning daarvan zien we ook terug in de ontwikkeling van een intervisie-methodiek voor praktijkgericht onderzoek, waarin het onderzoeksproces als zodanig met belanghebbenden gedurende het onderzoek wordt geëvalueerd (Merckx, 2016).

Wil praktijkgericht kwalitatief onderzoek ertoe doen in dit tijdsgewricht, dan is het van belang om zaken die tijdens het onderzoek gebeuren te waarderen. Anderson en Herr (1999) pleiten voor valideringscriteria waarin onder meer alle betrokkenen verantwoordelijk zijn voor het onderzoek, in onderlinge onderhandeling het onderwerp van onderzoek problematiseren en definiëren en zich kunnen vinden in de resultaten, die reflectief en in co-creatie zijn ontwikkeld. De belanghebbenden (de praktijk) zijn expliciet op de hoogte van en betrokken bij de *impact* van het onderzoek. Heikkinen et al. (2016) borduren voort op deze benadering door praktijkgericht onderzoek te verbinden met praktische wijsheid (*phronesis*). Zij leggen sterk de nadruk op het dialectische karakter van onderzoeken en op de verbinding van de bruikbaarheid van het onderzoek met de historische en sociale context waarbinnen het onderzoek plaatsvindt. Dit alles in en met de praktijk. Verder kan er worden geput uit Flyvbjergs pleidooi (2001) voor een phronetisch georiënteerde sociale wetenschap die dicht bij de realiteit wil blijven en oog wil houden voor het kleine. De meerstemmigheid van de sociale werkelijkheid wordt door Flyvbjerg onderkend vanuit het besef dat macht een rol speelt als naar waarheid wordt gezocht. Onderzoek zou daarom in alle fases samen met de daadwerkelijk betrokkenen moeten plaatsvinden. Het succes en de waarde van het onderzoek zouden ook gezamenlijk moeten worden bepaald. Het onderzoek naar stedelijke vernieuwing (Duiveman, 2015) toont de mogelijkheden hiervan.

Tot slot

Het voorgaande vraagt om een verdere uitwerking, vooral de vraag hoe dergelijk onderzoek van meer betekenis kan zijn dan alleen op lokaal niveau. Het idee van generalisatie van onderzoeksgegevens zou daarvoor opnieuw doordacht moeten worden. Bovendien zouden, tegen de achtergrond van de legitimatiecrisis van de wetenschap, vraagstukken over wetenschap en waarheidsmacht prominent op de agenda moeten staan.

Literatuur

- Achterhuis, H. & Koning, N. (2014). *De kunst van vreedzaam vechten*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Anderson, G.L. & Herr, K. (1999). The new paradigm wars: Is there room for rigorous practitioner knowledge in schools and universities? *Educational Researcher*, 28(5), 12-21.
- Baarda, D.B. (2013). *Basisboek kwalitatief onderzoek: Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen: Noordhoff.
- Boeije, H. (2014). *Analyseren in kwalitatief onderzoek: Denken en doen*. Amsterdam: Boom uitgevers.
- Boer, F. de & Smaling, A. (red.). (2011). *Benaderingen in kwalitatief onderzoek: Een inleiding*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Bosch, R. (2012). *Wetenschapsfilosofie voor kwalitatief onderzoek*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Calmthout, M. van. (2017). Extreem individualisme rukt op, eigendunk is mainstream: Interview psycholoog Jan Derksen. *De Volkskrant 9 mei*, 25.
- Correa, F.P. (2013). The evaluation of qualitative research: A reflection from a justice perspective. *Qualitative Inquiry* 19(3), 209-218.
- Deetz, S. (1996). Describing differences in approaches to organization science: Rethinking Burrell and Morgan and their legacy. *Organization Studies* 7(2), 191-207.
- Denzin, N. & Giardina, M. (2008). The elephant in the living room, or advancing the conversation about the politics of evidence. In N. Denzin & M. Giardina (Eds.), *Qualitative inquiry and the politics of evidence* (pp. 9-51). Walnut Creek: Left Coast Press.
- Doorewaard, H., Kil, A. & Ven, A. van der. (2015). *Praktijkgericht kwalitatief onderzoek: Een praktische handleiding*. Amsterdam: Boom Lemma uitgevers.
- Duiveman, R. (2015). Vernieuwende interacties tussen wetenschap en stedelijke praktijk. In W. Hafkamp, J. Koffijberg, T. Rutjens & G. Teisman (red.), *De stad kennen, de stad maken* (pp. 49-58). Platform31.
- Flyvbjerg, B. (2001). *Making social science matter: Why social inquiry fails and how it can succeed again*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Harari, Y.N. (2017). *Homo Deus: Een kleine geschiedenis van de toekomst*. Amsterdam: Uitgeverij Thomas Rap.
- Heikkinen, H.L.T., Jong, F.P.C.M. & Vanderlinde, R. (2016). What is (good) practioner research? *Vocations and Learning*, 9, 1-19.
- Hemlin, S. & Rasmussen, S.B. (2006). The shift in academic quality control. *Science, Technology & Human Values*, 31(2), 173-198.
- Hutjes, J. (2000). De casestudy als strategie in het toegepast onderzoek. In F. Wester, A. Smaling & L. Mulder (red.), *Praktijkgericht kwalitatief onderzoek* (pp. 63-84). Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Hyvärinen, M. (2010). Revisiting the narrative turns. *Life Writing*, 7(1), 69-82.
- Kamp, M. van der. (2000). Praktijkgericht kwalitatief onderzoek: problemen en perspectieven. In F. Wester, A. Smaling & L. Mulder (red.), *Praktijkgericht kwalitatief onderzoek* (pp. 173-188). Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Lather, P. (1993). Fertile obsession: Validity after poststructuralism. *The Sociological Quarterly*, 34(4), 673-693.
- Lincoln, Y.S. & Guba, E.G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Newbury Park: Sage.
- Merx, F. (2016). Kiezen voor intervisie: Een nieuwe methode van kwaliteitszorg voor praktijkgericht onderzoek. *Th&ma. Tijdschrift voor hoger onderwijs en management*, 5, 43-48.
- Simon, F. (2015). *Rumbling on performativity: The complex practice of policy development in a University of Applied Sciences*. Open Universiteit, Heerlen.
- Simon, F. (2016). Het duivelse dilemma van praktijkgericht onderzoek. *Onderwijsinnovatie*, 2, 26-29.

- Smaling, A. (2011). Participatief onderzoek: een overzicht. In F. de Boer & A. Smaling (red.), *Benaderingen in kwalitatief onderzoek: Een inleiding* (pp. 67-77). Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Sparkes, A.C. (2001). Myth 94: Qualitative health researchers will agree about validity. *Qualitative Health Research*, 11(4), 538-552.
- Swaan, A. de. (1982). Uitgaansbeperking en uitgaansangst: Over de verschuiving van bevelshuishouding naar onderhandelingshuishouding. In A. de Swaan, *De mens is de mens een zorg* (pp. 81-115). Amsterdam: Meulenhoff.
- Verhaeghe, P. (2012). *Identiteit*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Wester, F., Smaling, A. & Mulder, L. (red.). (2000). *Praktijkgericht kwalitatief onderzoek*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.